

VLASTA VLAŠINOVA

NEJSTARŠÍ ČESKÉ PŘEKLADY Z DÍLA A. F. PISEMSKÉHO

Je známo, že z prozaického díla spisovatele Alexeje Feofilaktoviče Pisemského překládal na konci 19. století Vilém Mrštík, který svými překlady v denním tisku¹ i v Ottově Ruské knihovně² dal základ trvalému zájmu o tohoto autora v českých zemích. Zsvěcenou studií o Pisemském³ Vilém Mrštík odmítl podceňující přístup k tomuto autorovi, ukázal, že uměleckými kvalitami, společenskou kritičností i pokrokovým stanoviskem stojí Pisemskij na stejné úrovni s předními ruskými realisty, jako byli I. A. Gončarov, I. S. Turgeněv, L. N. Tolstoj, N. A. Někrasov a jiní. Mrštík má nesporné zásluhy o propagaci a uměleckou rehabilitaci Pisemského, nebyl však jeho překladatelem prvním ani jediným. A. F. Pisemskij byl znám v českých zemích mnohem dříve. Již v sedmdesátých letech 19. století se v denících a měsíčnících začaly objevovat překlady z jeho próz, o nichž se dnes již málo ví. Tento úsek neznámé prehistorie naší literární recepce A. F. Pisemského bych chtěla osvětlit.⁴

Snad prvním českým překladem z díla Pisemského je novela, kterou jsem objevila v Moravské Orlici z roku 1873, kde vycházela v anonymním překladu na pokračování pod názvem *Ferapontov*.⁵ Takovou novelu ovšem Pisemskij nenapsal. Je to totiž zkrácená a přepracovaná jeho novela *Hřích na stará kolena* (*Starčeskij grech*), kterou napsal ve svém druhém tvůrčím období, tj. v Petrohradě r. 1860. Poprvé vyšla v časopise *Bibliotěka dlja čtenija* r. 1861 (v prvním lednovém čísle), v době, kdy tento časopis Pisemskij sám řídil. Je založena na soudním případě, který autor poznal v polovině čtyřicátých let za své státní služby v Kostromě a který mu byl podnětem k vytvoření širokého a plastického obrazu ruské provincie, zaměřeného kriticky proti úplatkářské byrokracii za režimu Mikuláše I. Současně ukazuje novela i zralé psychologicky charakterizační umění Pisemského.

Český překladatel ponechal stranou psychologické osvětlení konfliktu a soustředil se na hlavní dějovou linii, vlastně jenom na kriminální příběh. Text originálu k tomuto

¹ A. F. Pisemskij, *Krasavec*, přeložil V. Mrštík. *Hlas Národa*, Praha, 1893, č. 223, str. 10—11; č. 230, str. 10—11; č. 237, str. 10—11.

² A. F. Pisemskij, *Rozbouřené moře*, přeložil V. Mrštík. *Spisy A. F. Pisemského*, sv. 1—2, Otto, Praha 1894, Ruská knihovna sv. 17—18.

A. F. Pisemskij, *Bojarština. Hňup*. Přeložil V. Mrštík. *Spisy A. F. Pisemského*, sv. 3, Otto, Praha 1898, Ruská knihovna sv. 28.

A. F. Pisemskij, *Tisíc duší*, přeložil V. Mrštík, *Spisy A. F. Pisemského*, sv. 4, Otto, Praha 1905, Ruská knihovna sv. 43.

³ Vilém Mrštík, *A. F. Pisemský*. *Květy* 27, 1905, str. 102—109, 189—197, 337—345, 479—486, 696—704, 774—781.

⁴ Originál cituji podle A. Ф. Писемский, *Собрание сочинений в девяти томах*, под ред. А. П. Могилянського, Правда, Москва 1959. Zkratky: Ss (Cc) = ruský originál; A = anonymní překlad z r. 1873, M = Machův překlad z r. 1876, V = Valečkův překlad z r. 1877.

⁵ A. F. Pisemskij, *Ferapontov*. Překladatel neuveden. Moravská Orlice 1873, č. 247, 249, 250, 251, 252, 253, 255, 256, 257, 258, 259. Jako fejton pod čarou.

účelu podstatně zkrátit, celé rozsáhlé pasáže, charakterizující postavy a prostředí, shrnul do několika vět anebo vynechal. Tak například škrtil epizody ze všedního dne v kanceláři berního úřadu (Ss 2/477); ty však mají v díle svou funkci, protože ukazují Ferapontova jako spolehlivého a zkušného úředníka, jenž nikdy nebere úplatky a ve svém vztahu k nadřízeným i podřízeným je korektní a zdrženlivý. Tím nápadněji pak vystoupí změna v jeho chování, když prosazuje pochybnou záležitost paní Kostyrjovové: hádá se s členem berní správy (hádky je na polovinu zkrácena, Ss 2/473), promrhává pracovní čas (prázdné hodiny čekání na Kostyrjovovou a celé dny strávené sháněním úvěru pro ni jsou vynechány, Ss 2/474), padělá spisy (Ss 2/472), zpronevěřuje peníze (Ss 2/505).

Překladať také značně zkrátit a zkruslil popis domu a bytu paní Kostyrjovové (Ss 2/466—467), ač právě toto prostředí svým okázalým, ale chátrajícím přepychem víc nežli přímá charakteristika vypovídá o povrchní a zhyčkané ženě, žijící „nad poměry“. Vynecháním deváté a desáté kapitoly (Ss 2/480—503) ochudil pak překladať novelu o širší sociologický záběr. Tyto kapitoly totiž obsahují popis cesty po bohatých kupcích a statkářích, u nichž Ferapontov hledá úvěr; je to satirická galerie typů nikoli nepodobná té, kterou vykreslil Gogol v Čičikovově cestě za „mrtvými dušemi“. I další pasáž, charakterizující dobovou atmosféru, tj. studentské nepokoje a demonstrační panychiádu za ubitého básníka A. S. Puškina, překladať vynechal (Ss 2/453—458).

K jiným škrťm v Pisemského novele Hřích na stará kolena (Ferapontov) vedly překladaťe pravděpodobně ohledy mravní, ale je také možné, že šlo o cenzurní zásah. Vynechán je například podrobný popis tělesných puvabů paní Kostyrjovové, svádějící Ferapontova (smyslné rťky, kolinka rýsující se pod hedvábnou sukni, hluboký výstřih, prostřžené rukávy obnažující bílé paže atd., jenom popis očí a vlasů je ponechán, Ss 2/467.). Také v závěrečné kapitole chybí v překladaťu naturalistický popis oběšence (skvrny v obličeji, křeče, vyceněné zuby ap.) a drastická scéna zacházení soudních zřizenců s mrtvolou (Ss 2/520—521). Naproti tomu jsou v překladaťu přidány některé mnohomluvné a sentimentální pasáže, například z hrđinova deníku (A 252), z úředního spisu (A 268), vymyšlena je celá charakteristika Ferapontova (A 252) atd.

Český překladať nezachoval autorovo členění uměleckého textu do kapitol, libovolně vynechával a spojoval různé části novely, kapitoly neoznačoval ani čísly ani pauzami. Dostí volně si počínal i v přepisu vlastních a místních jmen, například řeka Šeksna je v překladaťu Němen, část panství zvaná Matronkiny Doly je v překladaťu prostě Matrenkina, paní Kostyrjovová je přejmenovaná na Kosticovou. Zde si ovšem mohl zahrát tiskařský šotek. Přízpusobením překladaťu českému prostředí je patrné i v tom, že překladať nenazývá postavy jménem křesťním a otcovským, jak je u Rusů zvykem, nýbrž buď pouze příjmením nebo křesťním jménem a příjmením.

Při detailním srovnání českého znění s ruským originálem zjišťujeme, že jeho nejnapadnějším rysem je naprostá volnost. Názorně to ukazuje následující úryvek:

„Черт знает что такое!“ подумал невольно Иосаф и, сходяв за медалью, снова возвратился в приемную. Там уже никого не было. Его допустили в кабинет к губернатору. Он подал ему медаль. Начальник губернии несколько времени весьма внимательно рассматривал ее, взвешивал ее на руке и даже зачем-то понюхал. „Подайте просьбу в Приказ...“

Josef pospíšil, aby tomuto rozkazu co nejrychleji vyhověl. Navrátiv se, zavceden byl do pokoje generálova, jemuž svůj peníz podal. Pozorně obracel jej na vše strany, potom jej vrátil vlastníkovi a řekl znenáhla: „Nyní můžete jít a zítra mi podáte svou žádost na uprázdňené písařské místo v koleji pro obecné blaho...“

A 252

Přesný český překladať by měl znit takto:

„Čert ví, co je to za nápad? bezděčně si pomyslel Josef, ale zašel pro medaili a znovu se vrátil do přijímací místnosti.“

Tam už nikdo nebyl. Zavedli ho do gubernátorovy pracovny. Podal mu medaili. Gubernátor ji chvíli velmi pozorně prohlížel, potěžkával ji v ruce a dokonce, bůh ví proč, ji očichal.

„Podejte si žádost do úřadu na uprázdňené místo písaře...“

Anonymní český překladať z roku 1873 se tu, jak je zřejmo, v mnoha ohledech odchyluje od originálu. Je vypuštěn studentův vnitřní monolog, místo něho přidána celá věta, která není v originálu (... pospíšil, aby...). Není dodrženo členění textu na odstavce ani na věty. Ve druhém odstavci originálu je popis velmi lakonický, tvoří jej tři krátké hlavní věty a jedno souřadné souvětí. V překladaťu všechny tři věty jsou shrnuty v jedno souvětí a poslední souvětí je rozšířeno o uvozovací větu, kterou je přímo připojen další odstavec. Tyto změny formálního rázu nesou s sebou i změny v umělecké výstavbě celé pasáže a ve způsobu podání charakterů obou zúčastněných postav: Josef je u Pisemského

chudý, ale hrdý student, nijak nespěchá splnit podivínský příkaz, je kritický ke gubernátorovi, třebaže je na něm závislý („čert ví, co je to za nápady!“). Gubernátor je naopak v této scéně vykreslen autorem ironicky jako důležitý hlupák (vždyť k medaili dokonce čichá!).

V anonymním českém překladu je věcný význam slov často překládán přibližně i chybně, dochází rovněž často ke změně v emocionálním a stylistickém odstínu výrazových prostředků, a to tak, že neutrální prostředky jsou překládány obrazně a expresivně, a naopak jadrné a obrazné prostředky — zcela neutrálně. Nutno konstatovat, že častější je zde posun směrem k větší emocionalitě, která, jak jsme viděli výše, je posilována ještě vloženými větami i celými odstavci překladatele.

V druhé polovině 19. století se velmi mnohých překladů ze slovanských literatur využívalo v českých zemích k seznamování čtenářů se svérázným způsobem života ostatních Slovanů. Tento anonymní překlad novely Pisemského však nevenoval specifickým rysům ruského prostředí zvláštní pozornost, naopak názvy typických reálií, součástí oděvu, hodností a řádů jsou v něm převáděny na pojmy obecnější a bližší českému čtenáři, takže tu téměř chybí vysvětlivky pod čarou, které jsou tak běžné a téměř nepostradatelné ve všech tehdejších překladech. Delší popisy etnograficky zajímavého prostředí jsou vynechány, například velikonoční pravoslavné bohoslužby nebo obřad vesnického koupání v parní lázni (Ss 2/452—543, 500—501).

Volný vztah k originálu se v překladu projevuje také do jisté míry kladně, a to tím, že jazyk není příliš ovlivněn ruštinou ani ve větné skladbě ani ve slovní zásobě ani ve tvarosloví. Netvrdím ovšem, že se v textu vůbec nesetkáme s rusismy, ale ve srovnání s jinými soudobými překlady je jich poměrně málo. Také vysvětlivky k ruským reáliím jsou ojedinělé. Je nutno ocenit překladatelovu snahu odlišit autorské pásmo od pásma postav; tlumočí totiž dialogickou část textu hovorovým jazykem bohatým na expresivní slovník a obrazné idiomy (mám nakvap; patří vám vojenská kazajka; nač potřebuje takové klučisko už flintu! apod.). Spisovné knižních výrazů je v přímé řeči postav poměrně málo, slovesné infinitivy jsou bez obvyklého suffixu -ti, vzácné jsou i jmenné tvary adjektiv, přechodníky, přičeští atp. Větné členění promluv je aktuální, vyjadřuje vždy modální nebo emocionální vztah mluvčího k realitě, k situaci.

Uvedené rysy ukazují, že šlo v tomto případě o překlad vysloveně adaptační, že Pisemského novela Hřích na stará kolena byla přepracována na zajímavé čtení pro méně náročného čtenáře, že umělecká adekvátnost nebyla překladatelovým cílem, ale že přesto sociálně kritické zaměření novely bylo v její české podobě zachováno, a nejen to, překladatel je — v dobré víře, že prospívá věci — ještě zesiloval svými vlastními dodatky a komenářem.

Druhou novelou přeloženou v sedmdesátých letech byl Petrohradčan (Pitěřčik) z cyklu Obrázky ze života venkovanů (Očerki iz krestjanskogo byta). Novelu napsal A. F. Pisemskij v září r. 1852 na statku Rameňje za svého prvního tvůrčího období, a téhož roku ji otiskl slavjanofilský časopis Moskvjan (Moskvitjanin), s jehož redakcí, jmenovitě s Michaiilem P. Pogodinem se Pisemskij sblížil prostřednictvím svého přítele dramatika Alexeje N. Ostrovského. Když celý cyklus vyšel knižně r. 1856,⁶ vyvolal kritický spor mezi liberálními a revolučně demokratickými kritiky, spor mezi zastánci čistého umění a mezi obhájci umění společensky angažovaného. V tehdejší terminologii šlo o střetnutí tzv. „puškinského“ a „gogolovského“ směru v literatuře. P. V. Anněnkov,⁷ S. S. Dudyškin⁸ a A. V. Družinin⁹ vykládali Obrázky ze života venkovanů jako projev čistého fabulativního umění bez úzkých didaktických cílů a stavěli je do protikladu k „přirozené škole“ (naturaľnaja škola), jdoucí po stopách Gogola a Bělinského. Naproti tomu N. A. Někrasov srovnával Pisemského s V. I. Dalem, I. S. Turgeněvem, D. V. Grigorovičem, s autory, kteří publikovali ve sbornících „přirozené školy“, a hodnotil jeho Obrázky

⁶ А. Ф. Писемский, Очерки из крестьянского быта. Петербург 1856, 226 с.

⁷ П. В. Анненков, Романы и рассказы из престопадного быта в 1853 году. Современник, т. XLIV, 1954, кн. 2, с. 53—70; кн. 3, с. 1—22; П. В. Анненков, Повести и рассказы А. Ф. Писемского. Библиотека для чтения 1854, т. СХХIII, № 2, отд. V, с. 43—70.

⁸ С. С. Д. [= Дудышкін], Очерки из крестьянского быта А. Ф. Писемского. Отечественные записки 1856, т. СІХ, № 12, отд. III, с. 71—77.

⁹ А. В. Дружинин, Очерки из крестьянского быта А. Ф. Писемского. Библиотека для чтения, 1857, № 1, отд. V, с. 1—36. В кн.: А. В. Д., Собр. соч., т. VII, СПб 1865, с. 263—264.

jako nejlepší dílo v tomto směru.¹⁰ Také N. G. Černyševskij nesouhlasil s Anněnkovovým a Družininovým názorem, že Pisemského povídky „působí smířlivým, útěšným dojmem“ a dokazoval opak, že totiž „žádný z ruských beletristů nezachycoval dosud prstonárodní život v tak temných barvách jako Pisemskij“ a že „právě on je nejprůbojnějším představitelem tendence v umění“.¹¹

Pisemskij sám se stavěl odmítavě k výkladu svých Obrázků ze života venkovanů, jak jej podávali obhájcí čistého umění. V dopise svému švagrovi básníku Apollonu N. Majkovovi napsal Pisemskij toto: „Anněnkovův článek v *Sovremenniku* o románech a povídkách z prstonárodního života je velmi důvtipný, chceš-li; ale je také kritický? Místo toho, aby se zamýšlel nad tím, co rozebírá, přistupuje k tomu s apriorní tezí, že život prostého lidu se nemůže stát předmětem vysokého umění (...), a všechno hází do jednoho pytle. Mohl bych ho přivést do úzkých třeba jen na jeho rozboru mého Petrohraďana, protože vůbec nepochopil to, co jsem napsal, ale zařekl jsem se, neúčastnit se žádných kritických diskusí v tisku, proto raději mlčím. O Grigorovičových Rybářích a o románech Potěchinových by se dalo říci totéž; ale co — pánbůh s nimi!“¹²

Když Pisemskij připravoval pro knižní vydání své Obrázky ze života venkovanů, řídil se kritickými poznámkami N. G. Černyševského a odstraňoval mnohé libivé pasáže v patriarchálním duchu, jako například v povídce Petrohraďan vynechal následující slova hlavního hrdiny: „Z toho vidíte, pane, jak dobrý je náš milostpán, zaplakal se mnou, zapomněl na to, jak špatně jsem se choval, nepřipomínal mi, že jsem mu po celý rok neposílal poddanské poplatky, jen mi řekl...“ (= závěr druhé kapitoly, předposlední odstavec časopiseckého textu).¹³

Ve Slavii, Románových listech, vydávaných A. Hynkem v Praze vyšel r. 1876 A. F. Pisemského Petrohraďan v překladu *Františka Macha*.¹⁴ Východiskem pro překlad byl Machovi pravděpodobně text knižního vydání Stellovského¹⁵ z let 1861—1867, s nímž text v celku souhlasí až na menší vynechávky, které vznikly zřejmě pro jazykovou obtížnost nebo pro neznalost ruských místních reálií.

Pisemského venkovské povídky byly plny dialektických výrazů a pojmenování pro krajové zvláštnosti, které i mnohým jeho současníkům Rusům nebyly zcela běžné, jak o tom svědčí ostatně autorovy vlastní vysvětlivky k textu:

Např.: так просто моторит (т. е. тошнит)
с ималом в руках (т. е. плетушка с овсом)

Сс 2/222
Сс 2/225

Mezi českými překlady z ruštiny v sedemdesátých letech 19. století představuje tato Machova práce solidní průměr. Není to adaptace jako například anonymní Ferapontov v Moravské Orlici, nýbrž umělecký překlad, který podle překladatelových možností co nejvěrněji sledoval originál. Machovým cílem bylo nejen podat hodnotnou zábavnou četbu českému čtenáři, ale současně mu i poskytnout poučení, seznámit ho se zvláštním způsobem života ruského národa. Většina překladů z cizích literatur, uveřejňovaných v Hynkově Slavii sledovala podobný cíl. Proto jsou v povídce Petrohraďan velmi důkladně a s vysvětlivkami přeloženy hlavně ty partie, v nichž se popisuje ruské obydlí a kroj v Čuchlomském okrese Kostromského kraje nebo způsob organizace a života řemeslnických cechů, tzv. artělů. Dobře si překladatel poradil i s nepřímou řečí v autorském pásmu, v níž využíval kultivovaného spisovného jazyka. Sklonem ke knižním vý-

¹⁰ Н. А. Некрасов, *Заметки о журналах 1855 года*. *Современник* 1855, т. LIV, № 11. В кн.: Н. А. Н., Полн. собр. соч., т. IX, Москва 1950, с. 314.

¹¹ Н. Г. Чернышевский, *Очерки из крестьянского быта А. Ф. Писемского*. В кн.: Полн. собр. соч., т. IV, Москва 1948, с. 569.

¹² *Dopis A. N. Majkovovi, Rameňje*, 8. května 1854. — In: А. Ф. Писемский, *Письма*. Под ред. А. П. Могилянского, Москва—Ленинград 1936, с. 71.

¹³ *Москвитянин* 1852, № 23, декабрь.

¹⁴ А. Ф. Писемский, *Petrohraďan*, přeložil Fr. Mach. *Slavia, Románové listy*, A. Hynek, Praha, 2, 1876, str. 603—606; str. 633—635; str. 661—664. Bibliografické údaje o druhém a třetím překladu A. F. Pisemského mi laskavě poskytlo oddělení Bibliografie slavik Ústavu české a světové literatury ČSAV v Praze.

¹⁵ Ф. А. Писемский, *Сочинения*, т. I—IV, изд. Ф. Стелловского, Петербург 1861 по 1867.

razům se občas stylisticky odlišoval od nenuceného a živého vyprávění Pisemského (př. 1).

V pásmu postav, tj. v dialozích a v lidovém vyprávění, je stylistický posun Machova překladu mnohem nápadnější nežli v autorském pásmu. U Pisemského mluví vesničané jadrným kostromským dialektem, příslušníci inteligence, úředník a statkář, obecným hovorovým jazykem, a řemeslník, vyučený v Petrohradě, užívá krajového dialektu s městským žargonem, do něhož míší občas zkomolené výrazy jazyka spisovného. Jistě nebylo a není snadné zachovat v překladu tuto stylistickou pestrost originálu. Překladatel se sice snažil dát promluvám alespoň tu a tam živější, mluvený ráz ve slovníku a frazeologii (př. 2, 3, 4), ale přesto v nich převládají jazykové prostředky spisovné (př. 5, 6, 7). Necitlivost ke stylistické diferenciaci podle sociální příslušnosti postav byla v té době běžná u většiny překladatelů z ruštiny, ani Mach zde není výjimkou. Dialekt, jímž Pisemskij charakterizoval své postavy, nebyl v tehdejší ruské beletrii běžný, lišil se značně od spisovné ruštiny v idiomech, skladbě i ve slovníku. A právě zde tkvěla hlavní potíž pro prvního českého překladatele této novely, že mu promluvy postav leckdy byly po věcné stránce nejasné (př. 8). Také se slovními hříčkami a narážkami si nevěděl rady (př. 9). Vliv ruské větné skladby se projevil v Machově překladu v souvětích s vedlejšími příčinnými větami (přechodníkové vazby, př. 10), v imperativních větách

př. 1:

Парнишку отдал в ученье к ондому приятелю, по тому же малярному мастерству, по тем причинам, что если учить его при своей артели и на своих глазах, так либо перебалует, либо заколотить ... Cc 2/243

Hocha dal do učení k jednomu známému malíři, a sice proto, že kdyby se učil u svého otce, buď by jej rozmazlil, nebo byl na něho příliš přísavý ... M 664
(místo: Kluka dal do učení k jednomu známému, taky malířskému mistru, a to proto, že kdyby ho učil ve svém cechu a měl ho na očích, buď by ho rozmazlil nebo zmlátil...)

př. 2:

.. в разбитых лаптях .. Cc 2/214
.. v roztrhaných lyčákách .. M 603

př. 3:

.. да тут есть, пожалуй, другая штука .. Cc 2/605
.. v tom je ale jiný ještě háček .. M 605

př. 4:

.. только что, по-питерски сказать, тортуары там гранит; Cc 2/223
.. a pouze po Petrohradě bláto šlape; M 605

př. 5:

„Эка баба необрядная!“ Cc 2/220
„Jak nečistá to žena!“ (rolník Klement o své ženě) M 605

př. 6:

„Известно, что против него не будет; эдакому мужику надо бабу покрасивее.“ Cc 2/226
„Pravda, že se proň nehodí; takový mužik by měl mít krásnější ženu.“ M 633

př. 7:

„А если украдут?“ „Николи, у нас не крадут.“ Cc 2/225
„Nikoliv, u nás nekradou.“ (nikoli = lid, pikdy) M 633

př. 8:

.. это действительно работник и непременно леменец. Cc 2/214
(Лемень = okres ve vologodském kraji) M 603
.. je to opravdu dělník a zajisté okresní sluha.
(místo: .. a určitě přespolní, ne zdejší)

př. 9:

„Известно что .. Ах ты, голубка: ноги тонкие, бока звонкие!“ Cc 2/227
„Перестань болтать: мало тебе в Питере бока назвонили.“ M 633
„Víme co ... Ach, ty holoubku: nohy máš tenké, boky zvučné!“
„Přestaň žvástati: málo ti v Petrohradě boky nazvonily.“
(místo: .. máš boky, jen poplácat ...
Přestaň žvanit — málo ti v městě naplácali?)

př. 10:

„Я, желая вам услужить и понимаючи, как надобно вести себя, пригала им.“ Cc 2/233
„Chtějíc vám prokázati službu a znajíc, jak třeba jednat, přilhala jsem.“ M 661

s citovou platností (druhá osoba sing. ve smyslu českého „aby, ať“, př. 11), ve větách s všeobecným podmětem (2. os. indik. sing., př. 12).

I když se Machův překlad věcně i stylisticky od originálu poněkud odchyloval, přesto si zachoval v celkové dobové překladatelské úrovni solidní průměr, což je zřejmé i z pouhého srovnání jeho filologických i stylistických kvalit s anonymním překladem Hřichu na stará kolena (Ferapontova).

Třetím překladem z téže doby byl Pisemského román *Nemotora* (Tjufjak), později přeložený Vilémem Mrštíkem jako *Hňup*. Vycházel na pokračování v časopise *Album slovanských listův* roku 1877.¹⁶ Jeho překladatelem byl *Eduard G. Valečka*, známý nakladatel a rusofil.¹⁷

Pisemskij napsal tento román (nebo alespoň jeho první část) již r. 1848, ale po zabavení jeho novely *Bojarština* (téhož roku) nechal rukopis raději ležet ladem. Cenzurní poměry v Rusku se po revolučním roce 1848 značně zostřily. Teprve na výzvu A. N. Ostrovského poslal Pisemskij svůj román časopisu *Moskvítjanin*, kde skutečně r. 1850 v říjnu a v listopadu vyšel. V dopisu Ostrovskému sice Pisemskij psal, že se v románu Tjufjak „nedotýkal ničeho sociálního a omezil se pouze na rodinné vztahy“, ale samo dílo vyvrací toto autorovo tvrzení, neboť hrdinovo osobní ztroskotání má zjevné příčiny nejen psychické, ale i sociální. Sám autor v témž dopisu, který jsme již citovali, poznamenává v závěru, že prostředí, do něhož hrdina zapadl, „ho nevychovalo, ale ničilo“.¹⁸ Téměř každá z postav tohoto díla je ironickým zobrazením některé sociální vrstvy, je typem koncentrujícím její nedostatky. Například rodina Kurajevových, vzlašť obě dcery, představuje příživnickou městskou aristokracii, a otec rodiny Vladimír Andrejevič Kurajev je negativním prototypem „nikolajevského“ byrokrata. V postavách Perpetuy Petrovny a Feoktisty Savvišny je pranýřována domyšlivá statkářská šlechta s její lačností po majetku a s kulturní zaostalostí. V husaru Bachtiarovovi, lvu provinciálních salónů, je podána nelibostná charakteristika důstojnického stavu, žijícího na účet společnosti a současně ji rozkládajícího. A konečně sám hlavní hrdina Bešmetěv, ač svým okolím shodně nazýván nekňoubou (zde maně vytane na myslí obdoba s Dostojevského Idoitem), je jediným kladným typem, který patří do galérie tzv. „zbytečných lidí“, jejichž rozumové i mravní síly ničila dusná atmosféra Mikulášova režimu.

Album slovanských listův byl velmi okázale vypravený časopis českého měšťanstva, který propagoval tehdy módní slovanskou vzájemnost, spíše ovšem v duchu patriarchálních ruských „počevniků“ nežli sociálně pokrokových „narodníků“. V překladu se kritická nota originálu ztrácí, a to hlavně proto, že narážky a sociální ostny, obsažené v původním ruském textu, jsou buď přeloženy mlhavě, nebo vynečány. Nemyslím však, že by bylo záměrem překladatele Valečky přitlumit kritickou stránku díla, spíše to asi vyplynulo z jeho malé překladatelské erudice, z jeho marného zápasu s textem.

Ze tří překladů sedmdesátých let překlad Valečkův nejvíce zastaral. Je především

př. 11: ... а здесь не очень раскуражишься: **швыряй**, пожалуй, молоко, а мы, признать, сказать, не очень к нему привычны. Сс 2/221—222

... а zde je zcela jinak: **jez** jenom samé mléko, a musím se vyznati, že mu nejsme uvykli. M 605

(místo: Tady se člověk moc nerozjaří: **aby hltal** jen mlíko, a na to — musím se přiznat — nejsme moc zvyklí.)

př. 12: .. очень много, всех не **перечтешь!** Сс 2/214
jest jich mnoho, že ani všechny **nespočítáš**. M 603

(místo: .. ani se **spočítat nedají**)

¹⁶ A. F. Pisemskij, *Nemotora*, přeložil E. G. Valečka. *Album slovanských listův*, A. Capek, Jičín, 1877, str. 10—13, 26—29, 43—45, 93—96, 123—127, 141—143, 172—175, 187—191, 202—205, 225—232, 241—250, 257—263, 273—278, 289—293.

¹⁷ Eduard G. Valečka se narodil 1811 v Merklíně. Studoval na gymnasiu v Klatovech, na pedagogickém ústavu v Českých Budějovicích, na universitě v Praze a v Innsbrucku. Když se stal majitelem nakladatelství Grégr a Dattel, začal vydávat lidové a slovanské knížky. V letech 1865—1866 spoluredigoval *Lumír*. Překládal z ruštiny do různých časopisů. Byl autorem konverzační ruské příručky *Čech v Rusku* a řady rusofilských brožur, jako např. *Máme-li se stěhovati do Ameriky aneb do Ruska!* (1871), *Obrazy z dějin ruských* (1872, 1902), *Nástin dějin a liturgie pravoslavno-katolické církve v Rusku* (1872) aj. Zemřel roku 1905 v Praze.

¹⁸ *Dopis A. N. Ostrovskému*, Kostroma, 21. dubna 1850. In.: A. Ф. Писемский, *Письма*, под. ред. А. П. Могилянского, М—Л 1936, с. 27—28.

těžkopádný, stále je v něm cítit překladatelovo křečovitě lpění na originálu a neschopnost vyrovnat se s obtížemi čistě jazykového rázu (př. 13).

Při této úrovni je ovšem pochopitelné, že překladatel nemohl ani pomyslit na adekvátní umělecké ztvárnění románu, tj. na plastické a českému čtenáři srozumitelné podání prostředí, postav a konfliktů.

Stylistická odlišnost od ruského originálu je na první pohled nápadná. Autorské pásmo překladatel podává koženým spisovným jazykem s mnoha archaickými a knižními rysy nejen ve slovníku a slovosledu (př. 14, 15), ale i v tvarosloví a skladbě (př. 16, 17). Vliv ruštiny se tu rovněž projevil neblaze, jako vždy, když překladatel nemá dostatečný odstup od originálu (př. 18). Živý a nenucený ráz autorova vyprávění ve Valečkově překladu vzal zaslve.

Jště nápadnější stylistický posun je však v pásmu postav, kde znějí mnohé promluvy bezděčně ironicky a v tragických situacích dokonce nemístně (př. 19). Nepochopení věcnému významu ruského textu je zřejmé z celé řady pasáží, které v překladu postrádají jakýkoliv smysl (př. 20).

Je zřejmé, že se Eduard G. Valečka hlásil k metodě věrného překladu, o čemž svědčí velká pozornost, kterou věnoval ruským etnografickým zvláštnostem a jejich vysvětlivkám pod čarou (př. 21): Cizokrajný kolorit měly zachovat textu jak lexikální a frazeologické rusismy, tak i ruské podoby vlastních jmen (imja-otčestvo), zdvořilostní obraty, oslovení (př. 22). Snaha po úzce chápaném věrném (tj. doslovném) překladu je patrná i v zálibném užívání zdrobnělin, emocionálních a modálních částic, které nejsou v češtině funkční (př. 23). Všemi těmito rysy svého překladu Valečka, bohužel, neprospěl dobrému jménu Alexeje F. Pisemského v českých zemích a svými překladatelskými schopnostmi zůstal daleko (př. 24) za výraznými představiteli věrné metody, jako byl Cyril S. Moudrý, Gabriel Šuran, Božena Koppová, Augustin Vrzal nebo Anna Tesková.

- př. 13: „После батюшки мне досталось одних маток две тысячи.“ Cc 1/313
 ... po otci došlo se mi jedněch matek v počtu dvou tisíc.“ V 43
 (místo: Po otci jsem zdědil jen klisen na dva tisíce.)
- př. 14: .. nyní sobě velmi přeje s ní se seznámiti. V 172
- př. 15: .. pravilť, bera hostě za obě ruce: .. V 203
- př. 16: Lizaveta nenávidí karet .. V 202
 (genitiv záporový)
 Všem nébylo toto příjemno. V 205
 (jmenné tvary adjektiv) V 205
- př. 17: Postáv několik minut na jednom místě a vida, že nemůže nijak se vrátiti a vzpomenuv sobě, proč tu nemíti odvahy a nejíti do hostinské, — zcela volně vešel ke Kurajejovi. V 203
- př. 18: .. еше однообразнее потекла жизнь Павла после его неудачной поездки в собрание; Cc 1/346
 .. ještě jednotvárněji plynul život Pavlův od času jeho nezdařené návštěvy sobranije; V 172
- př. 19: „Говорили после, что я вдвое больше получила напротив сестры .. пустое! Дело уж прошлое: лишней копейки нет на моей совести.“ Cc 1/299
 „Povídali, že jsem dvakráte větší protivou své sestry ... hlouposti! Čas už přchl; ani jedné marné kopějky není na mém svědomí.“ V 12
 (místo: Povídali pak, že jsem dostala dvakrát tolik, co sestra. Hlouposti! To už patří minulosti: ani halíř navíc nemám na svědomí.)
- př. 20: „... один чиновник, с позволения сказать, все белье с себя проиграл.“ Cc 1/344
 ... jeden úředník, s dovolením, všechny bílé prohrál.“ V 142
 (místo: ... jeden úředník, s prominutím, prohrál i své vlastní prádlo.)
- př. 21: obědňa, svatá, svatovstvo — V 187; poltyník — V 203; djáček — V 204; ikona — V 225 aj.
- př. 22: Feoktista Savyšna, Perpetua Petrovna — V 10. „Velmi milo, vždy milo. Prosim vás, sedněte si.“ — V 203.
- př. 23: „Что-то он, беденький?“ Cc 1/297
 „Což on, ubožíčký?“ V 11
- př. 24: „Бот и он! Легок на помине.“ Cc 1/352
 „Tuť on!“
 (fraiseologický obrat vynecán: my o vlku a vlk za humny) V 175

Ani jeden z českých časopiseckých překladů v sedmdesátých letech nebyl adekvátní originálům Pisemského, ani jeden nebyl ještě uměleckým dilem, souměřitelným s tehdejší původní českou literaturou. Ale všechny tři uvedené překlady — přes svou různou jazykovou hodnotu a přes různou metodu zpracování — splnily ve své době alespoň informativní úlohu, byly prvními, třebaš nedokonalými, ukázkami z tvorby spisovatele, o němž se v té době již psalo v Německu, Itálii i ve Francii a jehož díla se již vydala na cestu do světa.²⁹ Teprve Vilém Mrštík se pokusil ukázat Čechům A. F. Pisemského jako skutečného umělce, stojícího na úrovni ostatních ruských realistů evropského významu.

**LES PREMIÈRES TRADUCTIONS DE L'OEUVRE
D'A. F. PISEMSKIJ DANS LES PAYS TCHÈQUES
(EN BOHÈME)**

Les trois traductions journalistiques d'assez longues nouvelles parues dans les années 70 du siècle dernier appartiennent à la première phase de la pénétration du prosateur russe A. F. Pisemskij en Bohême: „Un péché de vieillard“, „Le Pétersbourgeois“, „Le Dadais“.

„Un péché de vieillard“ parut en 1873 sous le titre modifié de „Ferapontov“ et sans nom de traducteur dans le journal „Moravská orlice“. De l'original n'est restée que l'histoire policière, tout le reste a disparu, tant la motivation psychologique du comportement des personnages que la riche peinture de la petite ville. Pourtant la nouvelle a gardé toute sa valeur de critique sociale que parfois le traducteur lui-même a soulignée par des apports personnels au texte. C'est une traduction libre à la frontière même de l'adaptation qui déjà à son époque était chose rare même en Bohême.

La deuxième nouvelle de Pisemskij, „Le Pétersbourgeois“, traduite par František Mach, parut en 1876 dans la revue „Slavia“. Le traducteur a poursuivi vraisemblablement un double but: offrir au lecteur tchèque une lecture intéressante et l'instruire en même temps d'un mode original de la vie en Russie. L'intérêt ethnographique était d'ailleurs commun à toutes les traductions publiées dans la revue „Slavia“. La traduction de Mach appartient aux traductions fidèles: elle s'attache d'abord à la conformité avec les faits et, en second lieu seulement, tient compte de la valeur esthétique de l'original. La partie dialoguée du texte montrait l'incapacité du traducteur de saisir la diversité des nuances dialectales, le caractère imagé et coloré du discours de certains personnages.

La troisième traduction, la nouvelle „Le Dadais“, bien que parue dans la luxueuse revue bourgeoise „Album slovanských listův“ en 1877, n'en est pas moins, par son niveau général, des plus faibles. Son auteur était l'éditeur bien connu et russophile Eduard G. Valečka qui partageait avec Mach la même méthode de traduction fidèle mais qui, pour ce qui était de ses connaissances linguistiques et de sa sensibilité à la valeur artistique et littéraire du texte, lui était de loin inférieur. Non seulement Valečka s'éloignait de l'original au point de vue stylistique mais encore commentait-il des fautes grossières sur le fond, si bien que sa traduction en était parfois incompréhensible. En s'efforçant de garder à tout prix le colorit russe du récit, le traducteur violait la norme littéraire tchèque par l'emploi qu'il faisait de nombreux russismes tant dans le domaine lexical, morphologique que syntactique. De cette façon il n'a pas servi la cause de Pisemskij. Bien que Valečka ait plaidé pour la traduction fidèle, ses travaux ne supportent pas la comparaison avec les traductions des meilleurs représentants tchèques de cette méthode, comme par exemple C. Moudrý, G. Šuran, B. Koppová, A. Vrzal, A. Tesková.

Bien qu'aucune de ces traductions que nous avons étudiées ne soit valable au point de vue artistique ni qu'aucune n'atteigne le niveau des lettres tchèques de l'époque, elles ont cependant joué un rôle positif: en effet, relativement tôt par rapport aux autres littératures slaves, elles ont offert des échantillons de l'oeuvre d'un écrivain qui à cette

²⁹ Ve Francii díla Pisemského překládal Victor Dereli (romány Tisíc duší, Ve víru, Zkalené moře, povídky Stařecký hřích, Kapitán Ruchněv aj.). Do němčiny ho v sedmdesátých letech překládal dr. Keisler (romány Tisíc duší, Měšťáci, Zkalené moře aj.). Psali o něm: francouzsky H. Delaveau a A. Courrier, německy J. Schmidt, italsky A. de Gubernatis.

époque, grâce aux traductions allemandes et françaises, commençait à se faire connaître en Europe. Cependant, les trois premiers traducteurs tchèques n'ont pas réussi à faire de Pisemskij un artiste qui pût soutenir la comparaison avec I. S. Turgeněv, I. A. Gončarov ou A. N. Ostrovskij. Il faudra attendre une époque plus tardive, les années 90 du siècle dernier, pour que Vilém Mrštík, traducteur et défenseur véhément d'A. F. Pisemskij, remplisse cette tâche.

Traduit par Jaroslav Fryčer

